

(5)

ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN TÜRK CUMHURİYETLERİ'NİN DÜNYADAKİ YERİ VE ÖNEMİ Çağrı Kürşat YÜCE*

ÖZET

Soğuk Savaş'ın bitmesi ile Hazar Havzası üzerinde Sovyet egemenliği kalkmış ve bölgedeki Türk devletlerinin diğer devletlerle ilişki kurma olanakları artmıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın bitmesi Avrasya'daki rekabetin bitmesi anlamına gelmemiş, tam aksine, yeni aktörlerin de eklenmesi ile rekabet daha farklı bir boyuta ulaşmıştır. Artan rekabetin sebebi ise Türk Cumhuriyetleri'nin sahip oldukları zengin petrol ve doğal gaz rezervleri ve bölgenin sürekli artan jeopolitik önemidir. Hazar Havzası'nda bulunan Türk Cumhuriyetleri; sahip oldukları enerji yataklarını, akılcı ve gerçekçi politikalarla işletmek ve güvenilir hatlarla dünya pazarlarına ulaştırmak zorundadırlar. Çünkü bölge devletlerinin güçlenerek tam bağımsız olmaları ve halklarının refah seviyesinin yükselmesi kısa ve orta vadede buna bağlıdır.

Son yıllarda, Orta Asya ve Kafkasya bölgelerinde gelişen siyasi ve askeri olaylar, her iki bölgenin yeniden ve artan bir biçimde gündeme gelmesini sağlamıştır. Dolayısıyla gelecekte, her iki bölge de dünya gündemini yoğun şekilde etkileyeceği benzenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Oyun, Enerji Güvenliği, Hazar Havzası, Kafkasya, Orta Asya, Petrol ve Doğal Gaz, Türk Cumhuriyetleri.

(THE IMPORTANCE AND PLACE IN THE WORLD OF TURKISH REPUBLICS FOR ENERGY SECURITY)

ABSTRACT

The Soviet sovereignty over the Caspian Basin finished with the end of the Cold War and Turkish states in the region have increased opportunities to build relations with other states. However, end of the Cold War has not meant that finished the competition in Eurasia. On the contrary, the competition with the addition of new actors has reached a different dimension. The cause of increased competition is the ever-increasing geopolitical importance of the region as well as rich oil and naturel gas reserves of Turkish Republics. Turkish Republics in the Caspian Basin through their energy deposits, rational and realistic policies are required to operate and reliable routes to reach world markets. Because, to be fully independent and stronger of the region states, increase the level of welfare of the peoples in the short and medium term depends on it.

In recent years, the developing political and military events in Central Asia and Caucasus regions were contributed to come on the agenda of both regions. Therefore, in the future, it seems that each of the two regions will have a intense influence on the world agenda.

Keywords: Caspian Basin, Caucasia, Great Game, Energy Security, Oil and Natural Gaz, The Middle Asia, Turkish Republics.

GİRİŞ

20. yüzyılın son yıllarında parçalanan Sovyet İmparatorluğu'nun ardından beş tane Türk devleti ortaya çıkmış ve bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Bağımsızlıkla beraber kötü ekonomik şartlarla karşılaşan Türk Cumhuriyetleri, çok çeşitli tedbirler almışlardır. Sovyetler Birliği döneminde merkeze bağımlılık kuralı ile yönetilmiş olan bu ülkeler, ilgili yapıyı biran önce kırmak ve serbest piyasa ekonomisine geçerek dünya ile entegrasyonu (bütünleşmeyi) gerçekleştirmek amacındadırlar¹. Amaçlarına ulaşabilmek için sahip oldukları en önemli kaynak, hâlihazırda potansiyel durumdaki zengin enerji kaynaklarıdır.

Bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri'nin bulunduğu coğrafya incelendiğinde bu bölgelerin zengin enerji yataklarına tekabül ettiği gözlenmektedir. Özellikle de Hazar Havzası ülkelerinden olan Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan, yeni yüzyılda da dünya ekonomisini derinden etkileyecek, petrol ve doğal gaz zenginliklerine sahiptirler. Hazar'daki petrol ve doğal gaz rezervleri, Orta Doğu'nun ve Sibirya'nın rezervlerinden sonra üçüncü en büyük rezervleri oluşturmaktadır. Dünya devletleri için Kafkasya ve Orta Asya enerji kaynakları, dünyada var olan diğer kaynaklara önemli bir alternatif sunmaktadır.

SSCB döneminde, Sovyet Rusya'yı süper güç yapan faktörlerin başında gelen zengin enerji kaynaklarının büyük bir bölümünün Türk Cumhuriyetleri'nde yer alması, bu devletlerin kaderleri açısından her zaman belirleyici bir etken olmuştur. Zira bu devletler yetmiş yılı aşkın bir süreyle sömürülmüşler ve çok kere de kanlı olaylarla muhatap olmuşlardır.

Hazar Bölgesi'nin önemi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Türk devletlerinin bağımsızlıklarını kazanması sonucunda büyük ölçüde artmıştır. Türk devletleri, petrol ve doğal gaz bağımlılığı olan gelişmiş ülkeler ve uluslararası petrol şirketleri açısından da önemli kabul edilmektedir. Çünkü bu devletler, 21. yüzyılın enerji deposu olacak bir bölgede bulunmaktadırlar. Azerbaycan ve Kazakistan petrol, Türkmenistan ve Özbekistan doğal gaz rezervleri ile dikkatleri çekmiş ve dünya enerji devleri ise bu ülkelere akın etmişlerdir.

Ayrıca her geçen gün önemi artan bölgedeki enerji kaynakları üzerinde, birçok ülkenin doğal olarak çıkarları çatışmaktadır. Bölgedeki enerji pastası önemini koruduğu sürece de buralarda gerginlik ve mücadele bitmeyecektir. Yani 20. yüzyılın sonunda tekrar başlatılan ve 21. yüzyılda da şiddetle sürdürülen “Yeni Büyük Oyun”²

* Enerji Uzmanı, Adana/TÜRKİYE

¹ YÜCE, Çağrı Kürşat: “Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele”, Ötügen Yayınları, İst., 2006, s. 156

² **Büyük Oyun:** 19. yüzyılın sonunda İngiltere ile Rusya, Orta Asya ve Afganistan'ı kendi nüfuz alanlarına katmak için büyük bir rekabete girmişlerdi. Orta Asya'yı işgal eden Rusların, kendi egemenliği altındaki Hindistan'a ilerlemesini engellemek isteyen İngiltere'nin, Afganistan'ı işgal etmeye çalışması ile bu iki ülkenin Afganistan üzerinde süren mücadelesi, tarihe “Büyük Oyun” (Great Game) olarak geçmiştir. 19. yüzyılda Büyük Oyun'un ana eksenini demiryolu projeleri oluştururken, 21. yüzyılda ise petrol ve doğal gaz boru hatları oluşturmaktadır. Anlaşılacağı üzere, günümüzde, enerji kaynakları üzerinde süren bu rekabet, “Yeni Büyük Oyun” olarak adlandırılmıştır. Bkz. KLEVEMAN,

son yıllarda bölgeyi iyice germiştir ve bu durumun da uzun yıllar devam edeceği öngörülmektedir.

1.Enerji Güvenliği Tanımı

Enerji kaynaklarına ulaşmanın sürekliliğinin sağlanması sorunu eskiden beri gündemde olan bir husustur. Ancak modern anlamda enerji güvenliği konsepti, daha ziyade yakın tarihe özgüdür. Enerji güvenliği kavramının kökenleri I. Dünya Savaşı'na kadar uzanabilir. Fakat temel olarak 1973 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşı sırasında, Batı ülkelerinin İsrail'e verdiği desteğe karşı petrol üreticisi Arap ülkelerinin ABD ve Hollanda'ya karşı uyguladıkları petrol ambargosu ile gündeme gelmiştir. Söz konusu ambargoyla birlikte dünya ilk petrol şokuyla tanışırken, ilk küresel arz kesintisi deneyimini de yaşamıştır.

Genel olarak kendi zamanlarında öne çıkan odun, kömür ve söz konusu tarihe kadar petrol yoğun olarak kullanıldıkları dönemde bol ve ucuzdu. Zaman zaman baş gösteren kıtlıklar ise kaynak sıkıntısının çekildiği bölgelerde hissediliyor, herhangi bir arz kesintisinin etkisi küresel veya kıtasal değil, esas olarak yerel düzeyde hissediliyordu. Buna karşılık 1973 ambargosu, çok fazla kullanılan bir enerji kaynağının kesilmesinin küresel bir etkide bulunabileceğini ve ulaşımdan elektrik üretimine kadar geniş bir alanı felç etme riskine yol açabileceğini göstermiştir. Bu tecrübe sonucunda özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde enerji güvenliği kavramı yoğun olarak tartışılmaya başlanırken süreç IEA (International Energy Agency-Uluslararası Enerji Ajansı) gibi uluslararası kurumların kurulmasıyla sonuçlanmış ve enerji güvenliği kavramı da uluslararası ilişkilerin önemli bir parçası haline gelmiştir³.

Bu nedenden dolayı enerji güvenliği kavramı, uzun yıllar boyunca petrol ve Orta Doğu'nun istikrarı ile ilişkili bir konu olarak ele alınmıştır. Günümüzde ise baş edilmesi gereken sorunların alanı çok daha fazla genişlemiş ve farklılaşmıştır. Başka bir deyişle bu kavram, artık 1970'lere göre çok daha geniş bir içeriğe sahiptir ve eskiden olduğundan farklı bir çerçevede ele alınmak durumundadır.

Günümüzde gerek ulusal arenada, gerekse uluslararası arenada üzerinde konuşulan konuların başında enerji güvenliği gelmektedir. Enerji güvenliği kavramına genel olarak iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri enerjiye, diğeri de güvenliğe ağırlık vermektedir. Bu kavramın enerji ağırlıklı tanımı enerji kaynaklarının bulunabilirliği, erişilebilirliği ve kabul edilebilirliği kavramlarını içine almaktadır. Enerji güvenliğinin, güvenlik ağırlıklı tanımı ise enerji arama, geliştirme, üretim, iletim, çevrim, dağıtım, pazarlama ve tüketim aşındaki tesislerin her türlü saldırıya karşı fiziki olarak korunması anlamını içermektedir⁴.

Bu bakış açıları kapsamında enerji güvenliği kavramının enerji ağırlıklı tanımı değişik şekillerde ifade edilebilmektedir. Ayrıca ülkelerin jeopolitik arenada

Lutz: Yeni Büyük Oyun: Orta Asya'da Kan ve Petrol, Everest Yayınları, (Çev. Hür Güldü), İstanbul, 2004

³ KINIK, Barış: "Enerji Arz Güvenliği Açısından AB-Türkiye İlişkileri", Bahçeşehir Üniversitesi, Yayınlanmamış YLT, İstanbul, 2009, s. 5-PRONİNSKA, K.: "Energy and security: Regional and global dimensions, in SIPRI Yearbook,. Soina: Stockholm International Peace Research Institute, pp", 2007, s. 217

⁴ EDİGER, V. Ş.: "Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki", SAREM Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu, 2007, Ankara, s. 3

üstlendikleri rollere ve izledikleri politikalara göre enerji güvenliği tanımları da farklılık göstermektedir. Bu tanımlamalardan bazıları aşağıda verilmeye çalışılmıştır.

Enerji güvenliği: Yeterli miktarlardaki enerji kaynaklarına, tutarlı fiyat ve istikrarlı bir kaynaktan, fiilî olarak tehdit altında olmayan ulaşım imkânları vasıtasıyla (boru hattı, uygun deniz yolları vs.) ve adil dağılım çerçevesinde erişilebilmesi⁵.

Enerji güvenliği: Ekonominin ihtiyacı olan enerji hizmetlerinin devamlı olarak bulunabilmesi diye tanımlanabilir⁶.

Enerji güvenliği geleneksel tanımıyla miktar, maliyet, yer ve zamanla açıklanır. Buna göre enerji güvenliği arzulan miktarlardaki kaynağın, optimum maliyetle doğru yerde ve istenen zamanda olmasıdır. Bu süreci etkileyen arz talep dengesinden doğal felaketlere, siyasi konjonktüre kadar pek çok faktör vardır. Yeni enerji düzeninde küresel ısınmanın yarattığı etkiler, Kyoto sonrası çevre normları, karbon borsası ve ticareti, enerji ürünlerinin finans piyasalarında kâğıda ve fona dönüşmesi, yasal mevzuattaki ani (ya da taraflı) değişiklikler, çevre hareketleri, tüketici duyarlılığı, yeni bölgesel işbirliği ve çatışmalar gibi birçok husus, enerji güvenliğini hem arz, hem de talep boyutunda derinden etkilemektedir⁷.

Bu bağlamda, “enerji güvenliği, enerji kaynaklarının yerinde ve ihtiyaca cevap verecek şekilde güven altında olmasını, güvenli ve daha ucuz bir şekilde taşınmasını, yüksek teknoloji ile daha çeşitli ve daha ucuz mamullere dönüşmesini içeren bir denklemdir”⁸.

Başka bir kaynaktan enerji güvenliği; “enerjinin sürekli olarak güvenilir, temiz ve çeşitli kaynaklardan, uygun miktarlarla ve uygun fiyatlarla sağlanması ve yüksek verimlilikte tüketilmesi olarak” tanımlanmıştır⁹.

Enerji arz güvenliği, sadece belli bir yerde üretimin olması veya rezervin saptanması değil bunların zamanında, yeterli düzeyde sisteme entegre edilip taşınabilmesi ve bunun sürekliliğinin sağlanmasıdır. Ayrıca enerji güvenliğini günümüz toplumlarının odağına getiren temel nokta enerji ikame imkânlarının çok kısıtlı olmasıdır.

Özetle enerji güvenliği, geçmişte petrol kaynaklarına ulaşım ve bu kaynakların korunması anlamına gelirken, günümüzde petrol rezervlerinin hızla düşüşe geçmesi ve iklim değişikliği ile birlikte bu tanım değişime uğramıştır. Yeni enerji güvenliği paradigması, yenilenebilir enerji kaynakları ve yerel kaynakların kullanılmasıyla kaynak çeşitliliği sağlanması üzerine kurulu olacaktır¹⁰.

2. Enerji Güvenliği Siyasetinin Önemi

Enerji güvenliği, 21. yüzyılda, devletlerin önemle üzerlerinde durdukları bir konudur. Bu konu, devletlerin ulusal güvenliğiyle de yakından ilgilidir. Çünkü dünyada akla gelebilecek her şey hammadde kaynaklarına bağlıdır. Savaş ve barış, genellikle hammadde kaynakları ile bunların bulunduğu bölgeler üzerinde açık-gizli mücadelelerin sonucunda ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın başlangıcı dünya hammadde

⁵ www.globalstrateji.org

⁶ GÜLEN, Ercan: “Enerji Güvenliği Nedir?”, <http://www.ekoenerjidergi.com/node/31>

⁷ BİLGİN, Mert: “21. Yüzyıl ve Yeni Enerji Düzeni”, 23..7.2011

⁸ DEMİR, Faruk: “Enerji Oyunu”, Kitap Matbaası, İstanbul, 2010, s. 102

⁹ DEMİRDAĞ, Osman: **Enerji Güvenliği, Güvenilir Enerji**, Enerji Ajansı, Ankara, 2005, s. 21

¹⁰ SEVİM, Cenk: “Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Mayıs 2009, Sayı 13, s. 94-95

kaynaklarına sahip olmak, bu yolla dünya hâkimiyetini ve üstünlüğünü kabul ettirmek isteyen devletlerin mücadelesine tanık olmuştur ve bu mücadele bugün de devam etmektedir.

Enerji arzındaki en büyük problem, enerji kaynaklarının, dünya üzerinde coğrafi olarak eşitsiz dağılımından kaynaklanmaktadır. Rusya Federasyonu, Hazar Havzası ve Orta Doğu, dünya enerji arz güvenliğinin ana merkezlerini oluşturuyor. Dünya petrol rezervlerinin % 75'i, doğal gaz rezervlerinin % 72'si Rusya Federasyonu, Hazar Havzası ve Orta Doğu'da bulunuyor. Dünyada bilinen petrol rezervleri açısından S. Arabistan, doğal gaz rezervleri açısından Rusya birinci sırada yer alıyor.

Enerji güvenliğinin sağlanması için yapılan müdahaleler; etnik çatışmalar ve silahlanma yarışı gibi güvensizlik yaratan olaylara sebep olmaktadır ki, bu da enerjinin güvenli bir ortamda üretilip, uluslararası pazarlara ulaştırılması önündeki en önemli engeldir.

Enerji güvenliği, 2000'li yıllarla beraber ulusal ve uluslararası gündemin tekrar ana konularından birisi olmuştur. Uluslararası fiyatların istikrarsızlığı, düşük maliyetli kaynaklardaki azalma, enerji talebindeki hızlı artış, az sayıda üreticiye giderek artan bağımlılık nedeniyle enerji arz güvenliği ile ilgili kaygılar yeniden yoğunlaşmıştır. Tüm bu kaygılar, enerji ithal eden devletlerin enerji arz güvenliklerini sağlamlaştırmak için harekete geçmesine neden olmuştur. 1970'lerden farklı olarak, Çin ve Hindistan'ın dünya enerji pazarında güçlü oyuncular haline gelmeleri, enerji arzını güvenceye almak isteyen Batılı devletleri yeni sorunlarla da karşı karşıya getirmiştir.

Enerjinin sürekli olarak istikrarlı, güvenilir ve çeşitli kaynaklardan uygun miktarlarda, uygun fiyatlarla ve güvenli ulaşım imkânları vasıtasıyla sağlanması olarak tanımlanan enerji arz güvenliği, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin en önem verdiği hususlardan biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, sadece petrol ve doğal gaz üreten ve ihraç eden ülkelerin değil, boru hatlarının geçtiği ülkelerin de enerji güvenliği açısından önem kazanmaları her zaman beklenen bir durumdur.

Öte yandan, enerji güvenliği konusunda izlenebilecek ilk strateji, kaynakları çeşitlendirmek, enerji ithal edilen ülkeleri mümkün olduğunca çeşitlendirmek ve ülkelerin ithalat payları arasında dengeli bir dağılımı sağlamaktır. Enerji güvenliğini sağlamanın en önemli yollarından biri de, hiç kuşkusuz yerel kaynakların azami derecede değerlendirilmesinin teşvik edilmesidir. Ayrıca gerek devlet gerekse özel sektör olarak, sınır ötesi yatırımları artırmak, uluslararası alandaki gelişmeleri yakından takip etmek de enerji güvenliği açısından çok önemlidir.

Enerji kaynaklarının arzında yaşanabilecek herhangi bir kesinti, ülkelerin ekonomilerini ve ekonomiye bağlı siyasi hedeflerini kuşkusuz olumsuz etkileyecektir. Bu yüzden, enerjinin, kullanılacağı ekonominin gereksinimlerini karşılayacak kadar, yani güvenli ve yeterli oranda temin edilmesi gerekir. Enerji güvenliği de ancak, küresel enerji kaynaklarının miktarı ve türleri çoğaltıldığı, enerji tüketiminde verimliliğin arttığı, enerji pazarı şeffaflığının genişletildiği ve pazar etkili bir şekilde yönetildiği zaman başarıyla sağlanmış olur.

Enerji güvenliği konusu, ilk olarak, bir kaynağın bulunmasıyla birlikte gündeme gelir. Bu kaynağın ne kadar süre enerji sektörüne petrol ve doğal gaz sağlayabileceği sorunu, enerji güvenliğinin ikinci önemli unsurunu oluşturmaktadır.

Üçüncü olarak, bu kaynakların mümkün olan en düşük maliyetlerle yeryüzüne çıkarılması ve en ucuz ve güvenli şekilde tüketiciye ulaştırılması gerekmektedir. Bu çerçevede, gelişmiş ülkelerde, klasik enerji kaynakları ve geri kalmış teknolojilerle doğal yasama tamir edilemez zararlar vermeden, toplumun en temel gereksinimlerinden biri olan enerjiye erişimin en uygun koşullarda temini için “sürdürülebilir kalkınma” modelleri hayata geçirilmiştir. Yani, yalnız enerji kaynağının temini ve enerji üretimini temel alan planlamaların yerine, “enerji-ekonomi-ekoloji” (3E) dengesini gözetilen planlama anlayışı ile kaynak çeşitliliği ve jeopolitik gerçekleri göz önünde bulunduran enerji güvenliği modelleri kullanılır olmuştur¹¹.

Enerji güvenliği kavramını pekiştiren unsurlardan biri de planlamadır. Planlama, gereksinim doğrultusunda kaynakların, üretimin ve tüketimin düzenlenmesi demektir. Yapılan çalışmalar sonrasında, tüketimin doğru bir şekilde tahmin edilmesi çok önemlidir. Daha sonra bu tahminlerden yola çıkarak, üretimin hangi kaynaktan ne oranlarda kullanılarak yapılacağı, üretim altyapılarının sağlanması için ne kadar finansman gerekeceği ve eğer gereksinim duyulursa kaynakların nerelerden, hangi miktarda ithal edileceği ve hangi güzergâhlardan sorunsuz ve ekonomik bir şekilde yurda getirileceği hesaplanmalıdır¹².

Bu konuyu biraz daha açacak olursak, öncelikle ülke enerji kaynaklarının potansiyeli belirlenmelidir. Sonra, söz konusu kaynakların nasıl geliştirileceği, yerli ve/veya yabancı özel sektörün hangi alanlarda ve ne oranda katkısına gereksinim duyulduğu, ithalatın gerekli olup olmadığı gibi konularda programlar yapılmalıdır.

İthalatın kaçınılmaz olduğu durumlarda ise; kaynak çeşitliliği, enerji güvenliği siyasetinin en önemli unsurlarından biri olarak dikkate alınmalıdır¹³. Ancak programlı bir planlama yapılmadığı takdirde, başarılı bir enerji siyasetinin (veya stratejisinin) de izlenmesi mümkün olmayacaktır. Bu noktadan hareketle, ülke kaynaklarının verimli bir şekilde işletimi sağlanamayacak, kaynakların etkinliklerini yitirmeleri veya israfı da söz konusu olabilecektir. İhracatın zorunlu olduğu durumlarda ise, kaynak çeşitlendirmesinin yapılmamış olması, kaynak sahibi bazı ülkelere aşırı bağımlılığa yol açabilecektir. İkincisi, bağımlı olunan ülkenin, kaynağı sağlayamaması durumunda, ülkede enerji darboğazının yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Bu da ekonomik aktivitelerin büyük bölümünün sekteye uğraması anlamına gelmektedir. Görüldüğü gibi, planlamanın doğru bir şekilde yapılmadığı durumlarda yaşanacak sorunlar, bir kartopunun büyümesi şeklinde katlanarak artmaktadır.

Kısacası, iyi bir planlamanın yapılmamasının yaratacağı sorunları saymakla bitiremeyiz. Bu yüzden, planlama doğru bir enerji stratejisinin temelidir denilebilir. Enerji talep tahminlerinin sağlıklı bir şekilde yapılması, enerji politikaları açısından yaşamsal bir gereklilik olarak görülmelidir. Ekonomik büyüme, nüfus, enerji fiyatları, teknolojik gelişmeler, enerji politikaları ve enerji tasarrufuna yönelik tüketici davranışları enerji talep tahminlerinin dayandırılması gereken temel parametrelerin bazılarıdır.

¹¹ PAMİR, Necdet: “Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler”, **Stratejik Analiz**, Aralık 2005, s. 68

¹² PAMİR, Necdet: a.g.m., s. 69

¹³ PAMİR, Necdet: a.g.m., s. 69-ÖKTEN, Seyhun: “**Bölgesel Enerji Kaynakları Üzerinde Rekabet ve Türkiye**”, Yayınlanmamış YLT, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2007, s. 18-20

3. Hazar Havzası Enerji Kaynaklarına Kısa Tarihsel Bakış

Hazar Bölgesi'ndeki petrol ve doğal gaz kaynaklarının keşfi ve bölge halkı tarafından kullanımının tarihçesi milattan önceki devirlere rastlansa da denizden petrol ilk defa XVI. yüzyılda çıkarılmıştır. Özellikle Azerbaycan sahillerinde petrolün aktif bir şekilde üretilmesi ve dünya piyasalarına sürülmesiyle XIX. yüzyılda Batılı petrolcülerinin akınına uğrayan bölge 1900'lü yılların başında tek başına dünya petrol üretiminin yarısını karşılamaktaydı.

Hazar'ın SSCB'nin işgaline uğramasından sonra ilk petrol çıkarılması 1922'de Azerbaycan kıyılarında Bibi Heybet bölgesindeki İliç körfezinde yapılmış. Ancak Hazar'da asıl petrol macerası 7 Kasım 1949'da, Azerbaycan'ın "neft taşları" yatağının işletime açılmasıyla başlamış. Keşfedilen bu yataklarla Hazar'da en büyük üretici konumunda olan Azerbaycan, 1986 yılına kadar SSCB'nin denizden çıkardığı petrolün % 60'ını tek başına karşılamıştır¹⁴.

Azerbaycan, Hazar Bölgesi'nde önemli altyapı ve nitelikli petrol mühendislerine sahip olması sebebiyle bu coğrafyada birbiri ardınca yeni yataklar keşfetmeye başladı. Hazar'ın Azerbaycan sektörü ile Türkmenistan sektörü arasında yerleşen ve bugün iki ülke arasındaki en önemli sorun haline gelen Kepez/Serdar yatağını da 1959'da Azerbaycan jeologları keşfetmiş ancak, ilk petrol üretimi 1989'da yapılmıştır¹⁵. Bu arada Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Türkmenistan'da kendi ulusal sektörlerinde petrol ve doğal gaz arama çalışmalarına hız vermişlerdir. Hazar'da kıyıdaş ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları ve bunu takiben her keşfedilen yeni yatak ile beraber statü ve paylaşım sorunu kıyıdaş ülkelerin gündeminde daha çok yer almaya başlamıştır.

Kullanımda önemli ağırlığı olmasına karşın, petrol rezervlerinin dünya üzerindeki dağılımının dengesizliği, petrolü bütün enerji yatırım kararlarında zorunlu bir referans durumunda kabul edilecek ayrı bir enerji türü yapmıştır.

4. Hazar Bölgesi'ndeki Petrol ve Doğal Gaz Potansiyeli

a. Petrol Rezerv ve Üretim Durumu:

Uluslararası Enerji Ajansı'na göre, Orta Asya ve TransKafkasya'da yer alan Türk devletlerinin ispatlanmış petrol rezervleri 17–50 milyar varil arasındadır. Olası rezervler ise 186 milyar varildir¹⁶. Rapora göre, Hazar Bölgesi'nde toplam (ispatlanmış+muhtemel) petrol rezervleri 200 milyar varilden fazladır (Tablo 1). Bu rakamlar, ABD Ulusal Güvenlik Danışmanları'ndan Rosemarie Forsythe'ın çalışmasında, olası ve ispatlanmış petrol rezervleri toplamı olarak belirttiği 200 milyar varil rakamı ile paralellik arz etmektedir¹⁷.

¹⁴ OGAN, Sinan: "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü", <http://www.turksam.org/tr>, 14.02.2005, s. 2

¹⁵ OGAN, Sinan: a.g.m., s. 2

¹⁶ Energy Information Administration: World Proved Reserves of Oil and Natural Gas, Most Recent Estimates, 03.03.2009, <http://www.eia.doe.gov/emeu/international/reserves.html>, erişim, 02.06.2009.

¹⁷ PAMİR, Necdet: "Hazar Bölgesi'nde Enerji Politikaları: Avrupa'nın ve ABD'nin Konseptleri"

Sempozyum Bildirisi, Ank., 13–14 Kasım 2000, s. 2

TABLO 1: Türk Cumhuriyetleri'nin İspatlanmış, Olası ve Toplam Petrol Rezervleri¹⁸.

PETROL	ÜLKELER	İspatlanmış Rezervler		Olası Rezervler	Toplam	
		Düşük	Yüksek		Düşük	Yüksek
Rezervler (milyar varil)	Azerbaycan	7	7	32	39	39
	Kazakistan	9	40	92	101	132
	Türkmenistan	0,55	1,7	38	38,55	39,7
	Özbekistan	0,3	0,59	2	2,3	2,59
	Toplam	17,2	49,7	186	203,2	235,7
Üretim (bin varil/gün)	ÜLKELER	1992	2000	2005	2010 (düşük)	2010 (yüksek)
	Azerbaycan	222	309	440	900	1290
	Kazakistan	529	718	1.293	1.900	2400
	Türkmenistan	110	157	196	165	450
	Özbekistan	66	152	125	150	260
	Toplam	927	1.336	2.054	3.315	4.600

Hazar'a kıyaslı olan ülkelerinin sahip olduğu ham petrol rezervlerinin toplam 95,7 milyar ton olduğu hesaplanmıştır. Bu rezervlerin büyük bir kısmı Kazakistan (60 milyar ton) ve Türkmenistan'ın (16,5 milyar ton) payına düşmektedir. Rusya'nın payı 2,2-5 milyar ton iken, İran'ın payı 2 milyar ton civarındadır. Azerbaycan'ın payı ise 5-12 milyar ton kadardır¹⁹.

ABD Dışişleri Bakanlığı raporlarına göre, Hazar'da henüz keşfedilmemiş en az 163 milyar varil daha petrol var. Beklentiler 200 milyar varile ulaşılması yönündedir²⁰.

Ayrıca, dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'un Hazar Havzası Enerji Danışmanı John WOLF, Washington'ın politikalarında etkin bir yeri olan Stratejik ve Uluslararası Etüdler Merkezi'nin (CSIS), Hazar Bölgesi için hazırladığı "olumsuz raporu" eleştirerek şunları söylemiştir: "Hazar, petrol zengindir. Bu kurum (CSIS) geçtiğimiz yıllarda da aynı raporları yayımladı ve yanıldığı ortaya çıktı. Yeni bulunan Kuzey Kashagan petrol yataklarının büyüklüğü, bu iddiaları geçersiz kılmaya yeter"²¹.

BP'nin 2009 yılı verilerine göre "Hazar Dörtlüsü" olarak da bilinen Türk devletlerinin ispatlanmış toplam petrol rezervleri 48 milyar varil civarındadır²². Bu değer, dünyadaki toplam petrol rezervinin % 3,5'ine tekabül etmektedir.

Başka bir ifadeyle, BP'nin verilerine göre, Kazakistan'ın petrol rezervinin 39,8 milyar varil, Azerbaycan'ın petrol rezervlerinin 7 milyar varil olduğu göz önüne alınırsa, bölgedeki enerjinin boyutları kendiliğinde ortaya çıkacaktır²³ (Tablo 2).

¹⁸ EIA: a.g.r., 2009

¹⁹ KALİASKAROVA, Zaur: "Hazar Denizi'nin Petrol ve Gaz Kaynakları Potansiyelinin Araştırılması", Çev. Janar TEMİRBEKOVA, **Asya-Avrupa Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 5, 2007, Ankara, s. 7

²⁰ ARSLAN, Faruk: "Hazar'ın Kurtlar Vadisi: Petrol İmparatorluğundaki Güç Savaşları", Karakutu Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 3

²¹ YÜCE, Çağrı Kürşat: a.g.e., s. 152-**Zaman Gazetesi**: "Hazarda Son Durum", 26.05.2004, s. 7

²² BP: "Statistical Review of World Energy", June-2010

²³ BP: "Statistical Review of World Energy", June-2010

TABLO 2: BP Verilerine Göre Türk Cumhuriyetleri'nin Petrol Rezervleri²⁴.

ÜLKELER (Milyar varil)	BP VERİLERİ(2009)
AZERBAYCAN	7
KAZAKİSTAN	39,8
TÜRKMENİSTAN	0,6
ÖZBEKİSTAN	0,6
TOPLAM	48

(1 ton=7,33 varil)

Diğer bazı kaynaklarda ise Hazar Bölgesi'nde tahminen 40 milyar varillik petrol rezervi vardır. Bölgedeki devletlerin petrol rezervlerinin büyük kısmı henüz geliştirilememiş ve bölgenin önemli bir kısmında dahi rezerv tespiti halen yapılmamıştır. Bu yüzden, önümüzdeki yıllarda sürdürülecek araştırmalar sonucunda keşfedilecek yeni enerji yatakları ile bu rakamın 100 ile 200 milyar varil civarında bir seviyeye çıkması beklenmektedir²⁵.

Ayrıca Hazar Bölgesi'nin kaynakları konusunda araştırmacılar tarafından telaffuz edilen en düşük rakam bile ABD topraklarındaki (22 milyar varil) ve Kuzey Denizi'ndeki (17 milyar varil) ispatlanmış petrol rezervlerinin büyüklüğü ile yarışabilir. Başka bir ifadeyle, Hazar'ın petrol rezervlerinin Basra Körfezi bölgesindeki rezervlerin dörtte birine eşdeğer olduğu bilinmektedir²⁶.

Hazar Havzası'ndaki tahmini petrol rezervlerini, bazı ülkelerin zengin petrol rezervleri ile karşılaştıracak olursak önemli sonuçlara ulaşabiliriz. Şöyle ki, Hazar'daki petrol rezervi Irak'taki belirlenmiş petrol rezervinden 100 milyar varil daha fazladır. Dünyanın bilinen en büyük petrol yatağına sahip Suudi Arabistan'ın 261 milyar varillik petrol rezervinin üçte ikisi civarındadır²⁷.

Öte yandan, Hazar Denizi'nin büyük oranda keşfedilmemiş enerji rezervleri, uluslararası yatırımlara açılmış durumdadır. Ancak bölgedeki zengin enerji kaynakları, milyarlarca dolarlık geliştirme ve bunun ardından da taşıma yatırımlarının sonrasında gerçek anlamda bir değer ifade edecektir. Bölgedeki mevcut yatırımların sürdürülmesi, kesintisiz ihraç olanaklarının sağlanması gibi varsayımların gerçekleşmesi halinde, Türk devletlerinin petrol üretiminin sürekli artacağı uzmanlarca öngörülmektedir.

Uluslararası Enerji Ajansı'nın iyimser senaryosuna göre, Hazar Bölgesi toplam ham petrol üretimi, 2010 yılında 194 milyon ton ve 2020 yılında 308 milyon ton seviyesine çıkacaktır. Üretim artışına paralel olarak, bölgenin ham petrol ihracatının

²⁴ BP: a.g.r., 2010

²⁵ OGAN, Sinan: "Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", *Avrasya Dosyası*, Cilt 7, Sayı 2, Yaz-2001, s. 155

²⁶ KALIASKAROVA, Zaire: a.g.m., s. 5-PARLAR, Suat: "Barbarlığın Kaynağı PETROL", Anka Yay. İst. 2003, s. 619

²⁷ Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için Bkz. U.S. Energy Information Administration (EİA)-2009

da hızla artarak, 2010 yılında 117 milyon ton ve 2020 yılında ise 180 milyon ton civarına ulaşması beklenmektedir²⁸.

Batılı uzmanların görüşlerine göre ise 2015 yılında Hazar Denizi'nden üretilecek petrol miktarı, 1990'ların sonunda Kuzey Denizi'nden üretilen petrol miktarına ulaşacaktır. Dolayısıyla Hazar Bölgesi, gelecekte büyük petrol üretim merkezlerinden birisi olacaktır²⁹.

b. Doğal Gaz Rezerv ve Üretim Durumu

2009 yılında Uluslararası Enerji Ajansı tarafından yayınlanan bölge ile ilgili rapora göre, Hazar Bölgesi'nde toplam (ispatlanmış+muhtemel) doğal gaz rezervlerinin 560 trilyon m³ civarında olduğu belirtilmektedir³⁰ (Tablo 3).

TABLO 3: Türk Cumhuriyetleri'nin İspatlanmış, Olası ve Toplam Doğal Gaz Rezervleri³¹.

DOĞAL GAZ	ÜLKELER	İspatlanmış Rezervler	Olası Rezervler	Toplam Rezervler	
Rezervler (trilyon metre küp)	Azerbaycan	30	35	65	
	Kazakistan	65	88	153	
	Türkmenistan	71	159	230	
	Özbekistan	66,2	35	101	
	Toplam	232	328	560	
DOĞAL GAZ	ÜLKELER	1992	2000	2005	2010
Üretim (trilyon metre küp/yıl)	Azerbaycan	0,28	0,20	0,18	0,7
	Kazakistan	0,29	0,31	0,84	1,24
	Türkmenistan	2,02	1,89	2,08	3,50
	Özbekistan	1,51	1,99	1,97	3,20
	Toplam	4,10	4,39	5,07	8,64

Yine BP'nin 2009 verilerine göre "Hazar Dörtlüsü" adını verdiğimiz Türk Cumhuriyetleri'nin ispatlanmış toplam doğal gaz rezervleri 456,3 tcf'dir. Bu da,

²⁸ PAMİR, Necdet: a.g.b., s. 2

²⁹ KALIASKAROVA, Zaure: a.g.m., s. 6

³⁰ Energy Information Administration: World Proved Reserves of Oil and Natural Gas, Most Recent Estimates, 03.03.2009, <http://www.eia.doe.gov/emeu/international/reserves.html>, erişim, 02.06.2009.

³¹ EIA, a.g.r., 2009

dünya toplam doğal gaz rezervlerinin % 6,9'unu oluşturur³². Aşağıda BP verilerine göre Türk Cumhuriyetleri'nin ispatlanmış doğal gaz rezervleri verilmiştir (Tablo 4).

TABLO 4: BP Verilerine Göre Türk Cumhuriyetleri'nin Doğal Gaz Rezervleri³³.

ÜLKELER (Tcf)	BP VERİLERİ(2009) tcf
AZERBAIJAN	46.3
KAZAKİSTAN	64
TÜRKMENİSTAN	286.2
ÖZBEKİSTAN	59.4
TOPLAM	456.3 tcf

NOT: Tcf (Trilyon Kübik Fit) Doğal Gaz Sektöründe Kullanılan Bir Birimdir.
(1 m³ =35,31kübik fit)

BP'nin verilerini ülkeler bazında belirtecek olursak; Kazakistan'ın doğal gaz rezervinin 64.4 tcf, Türkmenistan'ın doğal gaz rezervinin 286.2 tcf, Azerbaycan'ın 46.3 tcf ve Özbekistan'ın doğal gaz rezervinin ise 59.4 tcf olduğu göz önüne alınırsa, bölgenin cazibesinin boyutları kendiliğinde ortaya çıkacaktır.

Ayrıca Hazar'a kıyası olan bölgedeki bütün devletleri birlikte değerlendirecek olursak (R. Federasyonu ve İran dahil edilirse) doğal gaz rezervlerinin çok yüksek oranlarda seyrettiği yine aynı kaynaklarda belirtilmektedir. Uzmanlar, Hazar Havzası'nın ispatlanmış doğal gaz rezervleri toplamının 3069.1 tcf olduğuna inanmaktadır. Bu değer ise dünya rezervlerinin % 46.4'üne karşılık gelmektedir³⁴.

Bölgeyi, dünyadaki toplam doğal gaz rezervleri ile karşılaştıracak olursak; 2009 yılı sonu itibariyle, dünya ispatlanmış doğal gaz rezervinin 6621.2 tcf olduğu hesaplanmaktadır³⁵. Bu durumda, Hazar Havzası doğal gaz rezervini küçümsemek gerçekçi olmayacaktır.

Doğal gaz üretimi açısından bakıldığında ise, söz konusu 4 ülkenin 2010 yılı üretimlerinin (iyimser senaryo) 201 milyar m³, ihraç potansiyellerinin ise 84 milyar m³ olduğu tahmin edilmektedir. Kötümser senaryoda 2010 yılı ihraç değeri 71,6 milyar m³'tür. 2020 yılı için iyimser senaryoda 120 milyar m³, kötümser senaryoda ise 115,9 milyar m³ ihraç potansiyeli öngörülmektedir³⁶.

5. Hazar Havzası'nın Değişen Yeni Jeopolitiği

Hazar coğrafyası, Petrol ve doğal gaz yatakları bakımından dünyanın en zengin bölgelerinden birisidir. Bu bakımdan bölge, gelişmiş ülkeler için muazzam büyüklükte bir pazar ve hammadde kaynağıdır. Zaten emperyalistler arasındaki kavganın özünü de bu bölgeye kimin hakim olacağı veya nüfuz alanlarının kimin çıkarlarına göre şekilleneceği konuları oluşturmaktadır.

³² BP: Statistical Review of World Energy June–2010

³³ BP: a.g.r., June–2010

³⁴ BP: “Statistical Review of World Energy”, June–2010

³⁵ BP: a.g.r., June–2010

³⁶ PAMİR, Necdet: a.g.b., s. 2

Yaşanan gelişmelere ve olaylara bu temelde bakıldığında, Avrasya denilen coğrafyanın güçlü devletler açısından ne denli önemli ve belirleyici olduğu ortadadır. Rusya Federasyonu ile birlikte, Çin ve Hindistan da dahil edildiğinde bu bölge, dünya nüfusunun yaklaşık % 60'ını barındırmaktadır.

SSCB'nin dağılmasıyla birlikte uluslararası politikada yaşanan değişiklikler, Avrasya bölgesinde de önemli gelişmelere yol açmıştır. Yıllarca SSCB egemenliği altında bulunan Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetlerinin, mevcut zenginlikleri ile bağımsızlıklarını kazanmaları, bölgede enerji kontrolüne yönelik güç mücadelesinin yaşanmasına neden olmaktadır. Sürdürülen enerji mücadelesi günümüzde de tüm hızıyla devam etmektedir. Süper güçler ve dev şirketler, Kafkasya ve Orta Asya bölgesindeki petrol ve doğal gaz rezervleri ile boru hatları güzergâhlarına egemen olma yarışındalar.

SSCB'nin yıkılması ile Hazar Bölgesi, paylaşılması gereken yeni bir pasta olarak ortaya çıktı. Bazıları Hazar Denizi'ni "21. yüzyılın Körfez Bölgesi"³⁷ olarak nitelendirirken bazıları da burayı, "21. yüzyılın enerji deposu olacak bir bölge"³⁸ olarak adlandırmaktaydı.

Bu bölgelerin jeopolitik önemi ve zengin kaynakları, beraberinde paylaşım problemlerini ve Rusya'nın nüfuz arayışlarını gündeme getirmektedir. Ancak, bu durumdan, sadece bağımsız cumhuriyetlerin kendi arasındaki ilişkiler değil, diğer devletlerin bölge üzerindeki politikaları da etkilenmektedir. Aslında, bölgenin küçümsenemeyecek petrol ve gaz rezervleri gittikçe daha çok enerjiye ihtiyaç duyan küresel endüstri için yeni bir umut kapısı açmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu uluslararası rekabete açılan bölgede, Rusya Federasyonu, Hazar Denizi'nden Çin'e kadar olan bu bölgenin hiç olmazsa bir bölümünde etkinliğini sürdürme çabası içerisinde. Ancak, Rusya'nın tekrar büyük devlet olma arzusu, yetersiz kalan ekonomik ve siyasi gücü ile çelişki oluşturmakta, meydana gelen güç boşluğu bölgesel rekabeti hareketlendirmektedir.

ABD ise dünya üzerindeki egemenliğini Hazar Havzası'nda da sağlamaya çalışmaktadır. Bu amacının ekonomik olmasının ötesinde stratejik yönü de vardır. ABD, bölgeye yerleşerek Rusya'nın ve İran'ın bölgedeki nüfuzunu azaltmaya çalışmaktadır.

Günümüzde Hazar Bölgesi konusundaki tartışmalar enerji kaynaklarının paylaşımıyla ilgili olduğu kadar, petrolün hangi yolla ya da yollarla dünya pazarlarına ulaştırılacağıyla da yakından alakalıdır. Coğrafi konumu nedeni ile bölgedeki petrolü pazarlara ulaştırmak ancak boru hatlarıyla mümkün olabilmektedir. Boru hatlarının belirlenmesinde ise özellikle iki ülke karşı karşıya gelmektedir; Türkiye ve Rusya.

Avrasya petrol ve doğal gazının uluslararası piyasaya taşınması için yapılacak boru hatları güzergâhları bağlamında verilmekte olan mücadelenin özünde, "bölgedeki kaynakların geliştirilmesi ve 21. yüzyılda Batı'nın körfez petrolüne bağımlılığının azaltılması" yatmaktadır. Bunun yanında bölgedeki mevcut enerji kaynaklarının

³⁷ GÜNGÖR, Bayram-ŞENTÜRK, S. Hayri: "Hazar Enerji Kaynakları ve Bölge Ekonomileri Açısından Önemi", AKÇALI, Pınar-Elif H. KILIÇBEYLİ-Ertan EFEGİL (Der.): Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 71

³⁸ GÖNÜLLÜ, Gani: "21. Yüzyılda Kafkasya ve Orta Asya Stratejileri", Yeni Düşünce Dergisi, Aralık-99, Sayı 660, s. 2

kullanımının ve dünya pazarına ulaştırılmasının Rusya'nın kontrolüne girmesi, Rusya'nın bu konuda tekel oluşturması, engellenmeye çalışılmaktadır.

Her güzergâhın kendi içinde olumlu ve olumsuz yanları bulunmaktadır. Bölgede sürdürülen acımasız mücadelede son kararı, petrol şirketleri ve konsorsiyumlar ya da bunların arkasındaki güçlü devletler verecektir. Alınan son kararlar, kimi devletleri sevindirirken, kimi devletler içinse istenen sonuç olmayacaktır. Neticede, bölgedeki son gelişmeler, yeni büyük oyunun da çok çetin ve yer yer kanlı geçeceğini bizlere göstermektedir.

6. Enerji Kaynaklarının Türk Devletleri İçin Önemi

Petrol ve doğal gaz, Hazar Havzası'nda yer alan Türk devletlerinin kalkınmaları açısından son derece önemlidir. Yani, Türk devletlerinin sahip oldukları enerji kaynakları, bu ülkelerin gerçekten bağımsız olabilmelerinin en önemli ön koşulu olan ekonomik gelişmelerinin temel girdisini oluşturmaktadır.

Bölgede faaliyete geçen boru hatlarından elde edilecek geçiş ücretlerinden başka, Türk devletlerindeki enerji yataklarına yapılan yatırımlar ve rezervlerin işletilmesinden elde edilecek gelirler gerçekten de çok önemlidir. 2000 yılında, bölgenin petrol ve doğal gaz ihracatının toplam ihracat içindeki payının yaklaşık % 68 olarak gerçekleşmesi bunun en açık göstergesidir³⁹.

Türk Cumhuriyetleri'ne yapılan enerji yatırımları ve buradan elde edilen gelirlerin, bu ülkelerin ekonomilerine olan katkısı gerçekten çok ciddi boyutlardadır. Bölgedeki Türk devletlerinin ekonomik göstergeleri, enerji gelirleri sayesinde, çok kısa bir sürede büyük bir değişim ve dönüşüme uğramıştır. Bu ülkeler, çok hızlı bir büyüme tirendi yakalamışlar ve milli gelirleri sürekli bir artış göstermiştir. Yani enerji kaynaklarının, Türk devletlerinin ekonomilerinin lokomotifi konumunda olduğunu söylersek yanlış olmaz. Bu duruma kısaca örnek verecek olursak şunları belirtebiliriz:

Azerbaycan'ın 2005 yılındaki yakaladığı büyüme hızı % 26,4 düzeyindedir. 2006 yılındaki büyüme hızı ise % 34,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran ile dünyada birinci sıraya oturmuştur⁴⁰. Bu ülke, son 12 yılda 3,5 milyar dolar olan milli gelirini 10 kata yakın artırarak, 33 milyar dolara çıkarmıştır. Azerbaycan, petrolden bir yılda elde ettiği geliri 8 milyar dolardan 11 milyar dolara çıkarmayı hedeflemektedir⁴¹. İhracatını ise 6 milyar dolara çıkarmıştır. Kişi başına düşen gelir 4000 dolar seviyesine çıkmıştır. Enflasyon oranı ise 2004 yılında % 6,7'dir. Bu ülke, son yıllarda en çok yabancı yatırım alan ülkelerdendir.

Kazakistan'ın büyüme hızı 2004 yılında % 9,4 seviyesindedir. Son beş yıldır büyüme hızı, ortalama olarak, % 10 civarlarındadır. Ülke, milli gelirini 84 milyar dolara çıkarmış ve kişi başına düşen yıllık gelir ise 5592 dolardır. Enflasyon oranı 2004 yılında % 6,9'dur. Son 12 yılda ihracatını 5,3 milyar dolardan 30,1 milyar dolara çıkarmıştır. Diğer Türk devletlerinin ihracatları toplamının neredeyse iki katına ulaşmış durumdadır (Türkiye'nin ise yarısına yakın). Ayrıca Kazakistan, geçen yıl 12,6 milyar dolar dış ticaret fazlası vermiştir⁴². Son 15 yılda ülkeye 42 milyar dolarlık yabancı yatırımı gelmiştir.

³⁹ GÜNGÖR, Bayram-ŞENTÜRK, S. Hayri: a.g.m., s. 67-68

⁴⁰ Yeniçağ Gazetesi: "Azerbaycan Büyüme Rekoru Kıryor", 30.05.2007, s. 8

⁴¹ YILDIZ, Abdülhamit: "Türk Dünyası'nda Büyüme Rekoru", Zaman Gazetesi, 09. 01.2007, s. 6

⁴² Yeniçağ Gazetesi: "Azerbaycan Büyüme Rekoru Kıryor", 30.05.2007, s. 8

Türkmenistan'ın yıllık büyüme hızı 2004 yılında % 8 idi. Ancak son yıllarda bu oran ortalama % 15 seviyelerindedir. Enflasyon oranı ise 2004 yılında % 11,1 olarak gerçekleşmiştir. Ülke, milli gelirini 23,7 milyar dolara çıkarmış durumdadır. Ülkede kişi başına düşen yıllık gelir 4573 dolar seviyesine ulaşmıştır. 2005 yılı itibariyle ihracatı 4,7 milyar dolara ulaşmıştır⁴³.

Özbekistan'ın yıllık büyüme hızı 2004 yılında % 7,1 idi. Son yıllarda bu oran % 10'un üzerindedir. Ülkenin milli geliri 16 milyar dolar civarındadır. Enflasyon oranı ise 2004 yılında % 1,7'dir. Kişi başına düşen yıllık geliri 2500 dolar civarındadır. Ülke, yıllık ihracatını 3,7 milyar dolardan, 5,3 milyar dolara çıkarmıştır⁴⁴.

Diğer yandan, Türk devletlerinin geleceğine ilişkin olarak, yine enerji alanında çok büyük meblağlı anlaşmaların da yapıldığı bilinmektedir. Yapılan enerji anlaşmaları şu anda 100 milyar doları geçmiş durumdadır. Azerbaycan sadece BTC ve AÇG projelerinden 21 milyar dolar gelir elde edecektir. Ayrıca Türkmenistan ile Rusya arasında yapılan doğal gaz anlaşması ile Türkmenistan, 25 yılda, 250 milyar dolar gelir elde edecektir. Bu arada Kazakistan, Rus şirketi olan Rosneft ile 55 yıllık petrol üretim ortaklığına dayanan 23 milyar dolarlık anlaşma imzalamıştır⁴⁵. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bazı Türk devletlerindeki projelerin parasal değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo 5).

TABLO 5: Türk Cumhuriyetleri'ndeki Projelerin Bazılarının Parasal Değeri⁴⁶.

KAZAKİSTAN		AZERBAYCAN	
Proje (Yatak) Adı	Parasal Değeri (milyar dolar)	Proje (Yatak) Adı	Parasal Değeri (milyar dolar)
Kurmangaz	23	Alov, Şark, Araz	9
Tengiz	20	Mega Proje	8
Karakaçanak	8	Nahçıvan	5
Tup-Karagan	3	Abşeron	4
Kashagan ve Aktau	2	Şahdeniz	4

2010 yılında 25 milyar doları, 2020 yılında ise 40 milyar doları aşması beklenen petrol ve gaz gelirlerinin Türk Cumhuriyetleri'nin ekonomik yapılarında da köklü değişimlere yol açacağı şüphesizdir. Türk Cumhuriyetleri için Hazar enerji kaynaklarının geliştirilmesi, ekonomilerini yeniden inşa etme ve iç istikrarı sağlama açısından önemlidir. Ancak kaynakların geliştirilebilmesi için yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkmenistan'ın ihracatının % 82'sini, Azerbaycan'ın ihracatının % 86'sını ve Kazakistan'ın ihracatının ise % 65'ini petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır.

⁴³ YILDIZ, Abdülhamit: a.g.m., s. 6

⁴⁴ YILDIZ, Abdülhamit: a.g.m., s. 6

⁴⁵ ERALP, Yalım: "Kavga Büyüyor", <http://www.usakgundem.com/haber.php?id=781>, 18.05.2006

⁴⁶ YÜCE, Çağrı Kürşat: a.g.e., s. 271-280

Ayrıca Türkiye’den yatırım için giden firmalar, Kazakistan’da yaptıkları yatırımların % 40’ını enerji alanına yapmaktadırlar⁴⁷.

Türk devletlerinin sahip olduğu zengin hidrokarbon kaynakları, özellikle kaynak çeşitliliği yaratacağı dikkate alındığında, küresel enerji güvenliği açısından büyük önem arz etmektedir. Başta Türkiye’nin enerji güvenliğinin olmak üzere; ağırlıklı olarak tek bir kaynağa bağımlı olmak yerine (Rusya doğal gazı), kaynağı çeşitlendirmek, fiyat rekabetinden yararlanmak ve arz güvenliği gibi nedenlerden dolayı, bölgedeki enerji kaynakları, bölgesel enerji güvenliğinin çok önemli köşe taşlarını oluşturmaktadır.

Özetle, Türk devletlerindeki enerji kaynakları; bu ülkelerin kalkınmalarında, ekonomik ve askeri olarak güçlenmelerinde, bölge halklarının refah seviyelerinin yükselmesinde, bağımsızlıklarının pekişmesinde ve demokratik gelişimlerinde çok önemlidir.

SONUÇ

Geçen yüzyıl dünya devletleri arasında cereyan etmiş olan enerji mücadelesi, 21. yüzyılda daha geniş imkânlar ve daha ciddi metotlarla sürmektedir. Ayrıca yıllardır sürdürülen bu rekabetin tarafları ve yaşandığı alan genelde aynıydı (Orta Doğu). Fakat bu kez mücadelenin coğrafi alanı SSCB’nin dağılması ile birlikte genişlemiştir. Bu alanın genişlemesine sebep ise Kafkasya ve Orta Asya’dır.

Hazar Havzası, 21. yüzyılda dünyanın en önemli enerji üretim ve dağıtım alanlarından birisini oluşturmaktadır. “Hazar Dörtlüsü” olarak bilinen Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan’ın enerji rezervleri her geçen yıl arttığı gözlenmektedir. Ayrıca bölgedeki potansiyeller trilyon dolarlarla ifade edilmektedir.

Hazar Havzası’ndaki hidrokarbon kaynakları, Orta Doğu’nun zengin enerji yataklarına bir alternatif olarak görülmektedir. Bölge devletlerinin geleceği ile ilgili olarak öngörülerde bulunmak şüphesiz ki zordur. Ancak Avrasya’da, enerji kaynakları ve nüfuz için oynanan "yeni büyük oyun"da farklı ve sürpriz gelişmelerin olabileceğini dikkate almak gerekir.

Türk Cumhuriyetleri’nin sahip oldukları enerji kaynakları, hem bölgedeki üretici ülkelerin ekonomisine hem de bu ülkeler ile dünya piyasaları arasında bir köprü vazifesi gören Türkiye’nin ekonomisine önemli katkılar sağlayacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

-ARAS, Osman Nuri: “Yaşanan Yeni Süreçte Avrasya Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi”, 2023 Dergisi, Sayı 6, Ekim-2001, s. 23-28

-ARSLAN, Faruk: “Hazar’ın Kurtlar Vadisi: Petrol İmparatorluğundaki Güç Savaşları”, Karakutu Yayıncılık, İstanbul, 2005

-BİLGİN, Mert: “Avrasya Enerji Savaşları”, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2005

-BOROMBAEVA, Elvira: “21. Yüzyılda Türkiye Üzerinden Dünya Pazarlarına Ulaştırılacak Hazar Petrol Boru Hatları Seçenekleri ve Türkiye”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara, 2002

-BP Statistical Review of World Energy–2010

⁴⁷ Daha geniş bilgi için bkz. DEİK: Ülke Raporları, 2004

- DEMİR, Faruk: “Enerji Oyunu”, Kitap Matbaası, İstanbul, 2010
- DEMİRDAĞ, Osman: Enerji Güvenliği, Güvenilir Enerji, Enerji Ajansı, Ankara, 2005
- EDİGER, V. Ş.: “Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki”, SAREM Enerji Arz Güvenliği Sempozyumu, Ank., 2007
- EIA, Energy Information Administration, Caspian Sea Region: Key Oil and Gas Statistics, July 2009
- ERALP, Yalım: “Kavga Büyüyor”, <http://www.usakgundem.com/haber.php?id=781>, 18.05.2006
- GOULİEV, Rasul: Petrol ve Politika, (Çev. Fatma Feran), Ar Matbaası, İstanbul, 1997
- GÖNÜLLÜ, Gani: “21. Yüzyılda Kafkasya ve Orta Asya Stratejileri”, Yeni Düşünce Dergisi, Aralık-99, Sayı 660
- GÜLEN, Ercan: “Enerji Güvenliği Nedir?”, <http://www.ekoenerjidergi.com/node/31>
- GÜNGÖR, Bayram-ŞENTÜRK, S. Hayri: “Hazar Enerji Kaynakları ve Bölge Ekonomileri Açısından Önemi”, AKÇALI, Pınar-Elif H. KILIÇBEYLİ-Ertan EFEGİL (Der.): Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2004
- KALİASKAROVA, Zaure: “Hazar Denizi'nin Petrol ve Gaz Kaynakları Potansiyelinin Araştırılması”, Çev. Janar TEMİRBEKOVA, Asya-Avrupa Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 5, Nisan-2007, Ankara, s. 5-16
- KILIÇBEYLİ, E. Hatun: “Büyük Ortadoğu Projesi ve NATO ” Konferans Bildirgesi, 18.009.2004
- KINIK, Barış: “Enerji Arz Güvenliği Açısından AB-Türkiye İlişkileri”, Bahçeşehir Üniversitesi, Yayınlanmamış YLT, İstanbul, 2009
- OGAN, Sinan: “Hazar'da Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılmayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı”, Avrasya D., C 7, S. 2, 2001
- OGAN, Sinan: “Bağımsızlığın Onuncu Yılında Azerbaycan Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkileri”, http://www.ceterisparibus.net/arsiv/s_ogan.pdf, 13.07.2004
- OGAN, Sinan: “Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü”, <http://www.turksam.org/tr>, 14.02.2005
- ONAY, Yaşar: “Petrol Boru Hatları Önerileri ve Türkiye”, Jeoekonomi Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, İlkbahar 1999
- ÖKTEN, Seyhun: “Bölgesel Enerji Kaynakları Üzerinde Rekabet ve Türkiye”, Yıldız Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış YLT, İst., 2007
- ÖZCAN, Göksel: “Türkiye İle Ekonomik İlişkiler Çerçevesinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ekonomisi ve Türkiye İle İlişkilerin Geleceği”, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, SBE, Eskişehir, 2002
- PALA, Cenk: “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi”, Avrasya Dosyası, Bahar-2003, Cilt 9, Sayı 1
- PAMİR, Necdet: “Hazar Bölgesi'nde Enerji Politikaları: Avrupa'nın ve ABD'nin Konseptleri” Sempozyum B., Ankara, 13-14 Kasım 2000
- PAMİR, A. Necdet: “Kafkaslar ve Hazar Havzası'ndaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, Türkiye'nin Çevresindeki

Gelişmeler ve Türkiye'nin Güvenlik Politikalarına Etkileri Sempozyumu, Harp Akademileri, İstanbul, 2006

-PARLAR, Suat: "Barbarlığın Kaynağı PETROL", Anka Yay. İst. 2003

-RYSBEKOV, Marat: "Kazakistan'ın Avrasya Ekonomik Topluluğundaki Yeri ve Önemi", Asya-Avrupa Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayını, Ankara, 2006

-SEVİM, Cenk: "Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri", Stratejik Araştırmalar D., Mayıs 2009, S 13, s. 94-95

-ŞENYURT, Yasin: "Hazar ve Basra Körfezi Havzalarının Enerji Kaynakları Üzerinde Stratejiler ve Türkiye", Yayınlanmamış YL Tezi, Ufuk Üniversitesi, SBE, Ankara, 2010

-YAVUZ, Celalettin: "Avrasya Jeopolitiğinde Merkez Kayması: Türklerin Enerji Kaynakları İçin Büyük Oyunlar", 2023 Dergisi, Sayı 66, Ekim-2006, s.12-23

-Yeniçağ Gazetesi: "Azerbaycan Büyüme Rekoru Kırıyor", 30.05.2007

-YAZAR, Yusuf: "Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri", Ahmet Yesevi Ün. Yay. Ankara, 2011

-YILDIZ, Abdülhamit: "Türk Dünyası'nda Büyüme Rekoru", Zaman Gazetesi, 09. 01.2007

-YILDIZ, Pembe: "Türkmenistan Ülke Raporu", KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı), Ankara, 2005

-YÜCE, Çağrı Kürşat: "Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele", Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006